

Judaism in Arabia and its role in the fall of Dhun-Nawas

Mehdi Shahin^{1*} , Mohamd Hosein Sadeghi Darvishi^{*2} , Esmail Sepahvand³ , Ahmad Keshvari Fard⁴

*1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Political Science, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran, Email: shahin.m@lu.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Farhangian University, Khorramabad, Iran, Email: msd13126@gmail.com

3 PhD in Post-Islamic Iranian History and Lecturer at Lorestan University of Education, Khorramabad, Iran, Email: esy.sepah@yahoo.com

4. Master of International Relations, Lecturer, Farhangian University, Khorramabad, Iran, Email: akbar.keshvari1368@gmail.com

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article History:
Received 7 January 2025
Received in revised form 15
March 2025
Accepted 18 October 2025
Available online 22 October
2025

Keywords:
Judaism, Dhunwas, Yemen,
Christianity, Disagreement

ABSTRACT

Research Objective: To investigate the main issue of whether the Jewish religion and religious practices of Dhunwas (King of Yemen) were the main factors in his downfall, or whether other political and economic factors also played a role in this event.

Research Methodology: This research analyzes the events using a historical-analytical method and by examining the political and economic positions of the Byzantine Empire as the main actor behind the scenes of this event. The main focus is on analyzing the motives and goals of the Byzantine Empire and its puppet state, Abyssinia.

Findings: According to this research, the main finding is that:

The persecution of Christians by Dhunwas was not the only factor in Abyssinia's campaign to Yemen and its fall. Although these actions provided the necessary excuse for intervention, studies show that the political and economic interests of the Byzantine Empire in the region were the main drivers of this attack. Rome, which did not have the possibility of directly campaigning in Yemen, used Abyssinia as its ally to exert influence and protect its interests in the south of the Arabian Peninsula and trade routes.

Conclusion: The fall of Dhunwas cannot be reduced to the religious factor alone (Judaism and the suppression of Christians). Although this factor was a spark and an apparent pretext, geopolitical factors, competition between empires, and the economic interests of the Byzantine Empire played a more decisive role in the planning and execution of the Abyssinian invasion and the overthrow of the Dhunwas government. Therefore, this event is the product of a combination of religious motives and political-economic goals.

Cite this article: Shahin, M., Sadeghi Darvishi, M., Sepahvand, E., Keshvari, A. (2025). Judaism in Arabia and its role in the fall of Dhun-Nawas, *New Research in Islamic Humanities Studies*, 4 (8), 1-12. <http://doi.org/10.22034/api.2025.2033788.1033>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/api.2025.2033788.1033>

Publisher: University of Lorestan.

Introduction

This study examines the transformative impact of the introduction of monotheistic religions, specifically Judaism and Christianity, on the political and social structures of the Arabian Peninsula, with a focus on 6th-century Yemen. It posits that a ruler's conversion to a new faith often leads to the persecution of rival religious groups, as exemplified by the reign of the Himyarite King Dhu Nuwas.

Research Questions

The primary research questions are: What was the position and history of Judaism in pre-Islamic Arabia? What events led to the persecution of Christians under the Jewish-convert King Dhu Nuwas? And how did his religious policies ultimately contribute to his downfall and the collapse of the Second Himyarite Kingdom?

Literature Review

The research is grounded in a review of historical sources, including classical Islamic historians like al-Tabari and al-Dinawari, as well as modern scholarly works. The literature details the early migration and establishment of Jewish communities in Arabia, the rise and fall of the Himyarite kingdom, and the geopolitical rivalry between the Eastern Roman (Byzantine) and Sasanian Empires for influence over the strategic trade routes of Yemen.

Methodology

This research employs a descriptive-analytical method based on library research. Data has been gathered and critically analyzed from primary historical sources and secondary scholarly books and articles to reconstruct the events and analyze the causal relationships leading to Dhu Nuwas's downfall.

Results

The findings indicate that Dhu Nuwas's conversion to Judaism and his subsequent violent persecution of the Christian community in Najran were the primary catalysts for his downfall. This persecution, including the infamous "Episode of the Ditch" (Ashab al-Ukhdud), provoked an international response. The Christians appealed to the Byzantine Emperor, who, leveraging his role as protector of Christians and seeking strategic control over Yemen, encouraged his Christian ally, the Negus of Axum (Abyssinia), to intervene. The resulting Abyssinian invasion defeated Dhu Nuwas, ended Himyarite rule, and established a Christian proxy state in Yemen, which was later conquered by the Sasanians.

Conclusion

The case of Dhu Nuwas demonstrates how a ruler's adoption of a state religion can lead to internal religious conflict and become a pretext for foreign intervention by rival powers. His zealous enforcement of Judaism and the brutal suppression of Christians directly triggered the military campaign that ended his reign. The event highlights the complex interplay between religious allegiance, internal politics, and the broader geopolitical struggles between the Byzantine and Sasanian empires over the strategically vital Arabian Peninsula.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

آیین یهود در عربستان و نقش آن در سقوط ذونواس

مهدی شاهین*^۱، محمد حسین صادقی درویشی^۲، اسماعیل سپهوند^۳، احمد کشوری فرد^۴

^۱*: دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران، ایمیل: shahin.m@lu.ac.ir

^۲ استادیار، گروه معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، خرم آباد، ایران، ایمیل: msd13126@gmail.com

^۳ دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام و مدرس دانشگاه فرهنگیان لرستان، خرم آباد، ایران، ایمیل: esy.sepah@yahoo.com

^۴ کارشناسی ارشد روابط بین الملل، مدرس دانشگاه فرهنگیان، خرم آباد، ایران، ایمیل: akbar.keshvari1368@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

هدف پژوهش: بررسی این مسئله اصلی که آیا آیین یهود و اقدامات مذهبی ذونواس (پادشاه یمن) عامل اصلی سقوط او بود، یا عوامل سیاسی و اقتصادی دیگری نیز در این رویداد نقش داشتند.

روش پژوهش: این پژوهش با روشی تاریخی-تحلیلی و با بررسی مواضع سیاسی و اقتصادی امپراتوری روم شرقی به عنوان بازیگر اصلی پشت صحنه این واقعه، به تحلیل رویدادها میپردازد. تمرکز اصلی بر تحلیل انگیزه‌ها و اهداف روم شرقی و دولت دستنشانده آن، حبشه، است.

یافته‌ها: بر اساس این پژوهش، یافته اصلی این است که:

آزار و اذیت مسیحیان توسط ذونواس، تنها عامل لشکرکشی حبشه به یمن و سقوط او نبوده است. اگرچه این اقدامات بهانه لازم را برای مداخله فراهم کرد، اما بررسیها نشان میدهد که منافع سیاسی و اقتصادی امپراتوری روم شرقی در منطقه، محرک اصلی این حمله بود. روم که خود امکان لشکرکشی مستقیم به یمن را نداشت، از حبشه به عنوان متحد خود برای اعمال نفوذ و حفظ منافعش در جنوب شبه‌جزیره عربستان و مسیرهای تجاری استفاده کرد.

نتیجه‌گیری: سقوط ذونواس را نمی‌توان تنها به عامل مذهب (آیین یهود و سرکوب مسیحیان) تقلیل داد. اگرچه این عامل یک جرقه و بهانه ظاهری بود، اما عوامل ژئوپلیتیک، رقابت بین امپراتوری‌ها و منافع اقتصادی روم شرقی نقش تعیین‌کننده‌تری در طراحی و اجرای حمله حبشه و براندازی حکومت ذونواس ایفا کردند. بنابراین، این واقعه محصول ترکیبی از انگیزه‌های مذهبی و اهداف سیاسی-اقتصادی است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۸

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۶

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۸/۰۱

کلیدواژه‌ها:

آیین یهود، ذونواس، یمن،

مسیحیت، اختلاف

استناد: شاهین، مهدی، صادقی درویشی، محمد حسین، سپهوند، اسماعیل، کشوری فرد، احمد. (۱۴۰۴). آیین یهود در عربستان و نقش آن در سقوط ذونواس، پژوهش

های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی، ۴ (۸)، ۱-۱۲. <http://doi.org/10.22034/api.2025.2033788.1033>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

ورود ادیان به ویژه ادیان توحیدی به یک منطقه باعث ایجاد تحول در ساختار سیاسی و اجتماعی در حاکمیت آن منطقه می‌شود. با توجه به اینکه حاکمان با گرایش به آیین جدید به رویکرد و نگرش مردمان تابع خود اهمیت می‌دهند، طبیعی است که مخالفت ادیان رقیب و مخالف آیین جدید مورد آزار قرار می‌گیرند. از آنجا که آیین یهود و مسیح به وسیله مهاجرت پیروان آن در سرزمین عربستان که مستعد وجود تمامی ادیان توحیدی و غیرتوحیدی بود، گسترش یافت طبیعی بود که بین این دو آیین توحیدی رقابت و مشاجره‌هایی صورت گیرد. از جمله مناطقی که این دو آیین پیروانی به دست آورد؛ یمن در جنوب عربستان بود. تا زمانی که پادشاهان حمیری بر بت‌پرستی بودند این دو آیین به آزار گسترده دیگری نمی‌پرداختند. اما زمانی که ذونواس حمیری از آخرین پادشاهان دولت دوم حمیری به تحریک پیروان یهود در این سرزمین، به این آیین گروید به آزار مسیحیان ساکن در این سرزمین پرداخت و شدت عمل این پادشاه در آزار مسیحیان جنوب عربستان چنان بود که به سوزاندن مسیحیان پرداخت، واقعه‌ای که حتی قرآن بدان اشاره دارد. مسیحیان چنان مورد آزار یهودیان و پادشاه یهودی قرار گرفتند که چاره‌ای جز پناهندگی به امپراتور روم شرقی، که داعیه دفاع از مسیحیان جهان را داشت، نداشتند. امپراتور نیز سعی در کمک به مسیحیان جنوب عربستان به صورت ظاهری داشت اما با بررسی اهداف امپراتور روم تسلط بر یمن که از نظر سیاسی و اقتصادی از نقاط استراتژیک جهان آن روز بود نیز مد نظر بود. روش گردآوری این تحقیق کتابخانه‌ای است و هدف از آن شاخص موقعیت دین یهود در عربستان و وقایعی هست که بر سر آنها آمده و اینکه ذونواس چطور با یهودی شدن با مسیحیت درافتاد و باعث سقوط خویشن شد.

قوم و آیین یهود

بنا به مندرجات تورات و کتاب اول؛ عبرانیان یا یهودیان برای نخستین بار به سرپرستی ابراهیم و پدرش از نواحی فرات به فلسطین مهاجرت کردند. ابراهیم رییس قبیله به‌شمار می‌رفت و در شهر اور در کلدان در زمان پادشاه امرافل که شاید همورابی باشد به‌سر می‌برد به دستور خدای متعال به فلسطین مهاجرت نمود. جانشین وی اسحاق بود و پس از او یعقوب به ریاست قوم برگزیده شد و نام اسرائیل به‌خود گرفت و از آن به بعد یهودیان به‌نام اسرائیلی (کودکان) معروف شدند (مجیر شیبانی، ۱۳۴۳: ۱۱۹/۱). واژه اسرائیل برای دلالت بر این قوم خاص و برگزیده به‌کار می‌رفت (لوکاس، ۱۳۷۲: ۱۱۰). عبرانی‌ها مانند فنیقی‌ها و آرامی‌ها به زبان سامی سخن می‌گفتند، در صحرا می‌زیستند و شبان و چادرنشین بودند، با فقر و تهیدستی زندگی را سر می‌کردند و همواره برای دام‌هایش در حاشیه هلال حاصلخیز در جست‌وجوی چراگاه بودند (لوکاس، ۱۳۷۲: ۱۰۶/۱). بنا به نوشته علوی «جهودان متفقند که صانع یکی است اما گروه مشابه‌اند و تشبیه بگویند و گروهی تشبیه نگویند و به نبوت موسی و هارون و پیامبرانی که پیش از ایشان بود بگروند و به پیامبرانی که بر ملت موسی و هارون آمدند بگروند چون یوشع و مانند او و عیسی و محمد مصطفی (ع) را منکراند و به تورات و زبور و نوزده کتاب خدای جل جلاله بگروند» (علوی، ۱۳۴۲: ۱۳).

حکومت یهودیان

پس از کشمکش‌های دراز، قبایل عبرانی که تشکیلات ضعیفی داشتند با هم پیوند اتحاد بستند، حکومت فلسطینی‌ها را واژگون کردند و به پادشاهی داود (۹۵۰-۱۰۰۰ ق.م) دولتی تشکیل دادند. داود اورشلیم را پایتخت خویش ساخت (لوکاس، ۱۳۷۲: ۱۰۷/۱). اورشلیم یکی از شهرهای معروف فلسطین بود که از دو قسمت قدیم و جدید تشکیل می‌شد (میرزایی، ۱۳۴۷: ۲۸۳). سلیمان (و. ۹۳۵ ق.م) پسر داود، به‌جای پدر نشست و کوشید از فروشکوه پادشاهان بزرگ کشورهای همسایه تقلید کند و همانند آنها فرمان براند. کاخ با شکوهی برای خود و پرستشگاه با جلالی برای یهوه؛ خدای عبرانی‌ها بر افراشت. رسم حرمسرا داری را نیز از خاور زمین اقتباس کرد. چون بار مالیات‌ها سنگین بود، نارضایتی پیدا شد و با مرگ او کشورش دستخوش تجزیه گردید. بخش شمالی خاک او به اسرائیل شهرت یافت و تا سال ۷۲۲ ق.م که به‌دست سارگن دوم شاه آشور گشوده شد، استقلال خود را نگه داشت. بخش جنوبی، یهودیه نامیده شد و تا سال ۵۸۶ ق.م که به‌دست بخت‌نصر (نبوکد نصر) یا نوبابلی‌ها تصرف شد، وضع مستقل خود را حفظ کرد (لوکاس، ۱۳۷۲: ۱۰۷/۱). دوران تبعید قوم یهود در بابل، پس از مدتی کوتاه در سال ۵۳۹ ق.م هنگامی که کوروش کبیر فرمانروای ایران تقریباً بدون هیچ‌گونه مقاومت و مخالفتی قدم به سرزمین بابل گذاشت، پایان پذیرفت (ویر، ۱۳۸۴: ۱۵۳). کوروش دستور داد تا معبد اورشلیم را که به‌وسیله نبوکد نصر ویران شده بود، تجدید بنا کنند و به یهودیان فراری اجازه داد تا به میهن

خویش بازگردند (دیاکونوف، ۱۳۸۳: ۸۱). در نتیجه منازعات سال‌های ۱۳۵-۱۳۳ اورشلیم به‌عنوان یک شهر رومی با نام آلیاکاپیتولینا تجدید بنا شد و یهودیان برای همیشه، رسماً از شهر مقدس خویش اخراج شدند (ویر، ۱۳۸۴: ۱۵۴). وحدت سیاسی در زمان داود و سلیمان بنیان گرفت و اثر سیاست و حکومت در دین پیدایی یافت و معبد اورشلیم به‌صورت مرکز عبادت یهودیان و یهوه نیز عنوان خدای یگانه ی قوم یهود را شامل گشت (علوی، ۱۳۴۲، حواشی باب دوم: ۲۸۵). این معبد در سال ۵۸۶ ق.م تخریب و بلااستفاده شد بار دیگر در سال ۵۱۵ ق.م مجدداً بنا شد و این مرتبه تا سال ۱۹ ق.م که معبد جدیدی توسط هرود کبیر به جای آن ساخته شد دوام یافت. استفاده از این بنای سوم تنها کمی قبل از سال ۷۰ م که در آن لژیوم دهم روم آن را خراب کرد به پایان رسید (ویر، ۱۳۸۴: ۱۵۱).

مهاجرت یهود به عربستان

نخستین بار با حمله سارگن دوم آشوری در سال ۷۲۲ ق.م به شهر سامره (ساماریا) مردم بنی‌اسرائیل از آنجا رانده شدند (لوکاس، ۱۳۷۲: ۱۱۴/۱). یهودیت پس از خرابی‌های اورشلیم توسط نبوکدنصر، اسرای آنها به بابل برده شدند که این گروه بخشی در آن سوی دجله و فرات مسکن گزیدند و بسیاری از آنها به ارمنستان کوچ کردند. این دسته به تمام آسیای صغیر و سواحل دریای سیاه و از آنجا به یونان و جزایر اطراف آن رفته و در آتن، کرت و بخش‌های جنوب شبه جزیره بالکان پراکنده شدند. در زمان پارتیان یهودیت در بابل توسعه‌ی فراوان یافت اما بعد از تسلط رومی‌ها بر آنجا، تعداد زیادی از یهودیان را به اسارت گرفته بعد از این بخشی از این اسرا را از اورشلیم با خود به اسپانیا و فرانسه بردند. البته یهودیان نیز با مهاجرت‌هایی که انجام دادند، در پی مرکزیت در سرزمین‌های دیگر در خود آسیا و از جمله عربستان بودند (گیرشمن، ۱۳۸۴: ۳۲۳؛ حسنی، ۱۳۸۱: ۴۹؛ نوذری، ۱۳۸۲: ۳۰۰). برخی از یهودیان به میان خزرها در شمال دریای خزر رفته و طبقه حاکم این قوم را به آیین یهود درآوردند (فادر، ۱۳۸۵: ۱۹). در زمان دولت حمیری در سرزمین یمن که ویرانی بیت‌المقدس به سال ۷۰ م روی داد با مهاجرت یهودیان به عربستان جنوبی به‌ویژه به سوی یمن، این آیین در آنجا انتشار یافت و بیشتر یهودیان آن ناحیه آرامیان بودند، در اوایل قرن ششم میلادی یهودی‌گری در آن سرزمین قوت گرفت و از آن روزگار تا ظهور اسلام، یهود در این سامان زیست داشته است و کم‌کم به ناحیه شمالی سرایت کرد به‌ویژه در یثرب و اطراف آن بزرگترین طوایف یهود؛ طوایف بنی‌قریظه و بنی‌نضیر دارای مشاغل تشکیلاتی بوده‌اند و اقلیتی نیز در خیبر و فدک دارای اراضی زراعتی و نخلستان‌ها می‌بودند (خاتمی بروجردی، بی‌تا: ۱۸۹). این پراکندگی به‌دنبال نخستین تبعید یهودیان در دوران بخت‌النصر و دومین تبعیدشان پس از ویرانی معبد بیت‌المقدس پدید آمد. زنجیره‌ای از اقلیت‌های یهودی نتیجه پراکندگی آنها بود. این اقلیتها در امتداد شاه‌راه‌های تجاری که با خطوط یهودی سازی منطبق است، سکونت گزیدند. مسیرهای دینی و تجاری یهودیان از بین‌النهرین ساسانی آغاز می‌شود و از یک سو تا ارمنستان، دیار قفقاز، دریای خزر، اقلیم ولگای ادنی و استپ‌های پونیک_خزری و از سوی دیگر تا ایران، خراسان، خوارزم، ماوراءالنهر، خلیج فارس و ساحل مالابار هند امتداد می‌یافت. یهودیان از سرزمین شام و مصر بیژانسی به شمال جزیره‌ی العرب یعنی به حجاز و جنوب یعنی یمن و حبشه و تمام نواحی دریای سرخ کوچ کردند (لومبارد، ۱۳۹۰: ۲۲۹). ابن‌عبری ظهور مسیحیت را نیز موجب پراکندگی قوم یهود می‌داند: «عبرانیان [مساکنشان در بلاد شام و پادشاهی‌شان در دوره نخستین و دوره بعد در آن سرزمین بود تا آنگاه که پس از آمدن حضرت مسیح، خود منکر او شدند و تیتوس پسر و سپاسیانوس پادشاه روم آنان را از آنجا براند و دولتشان را بر انداخت و جمعشان را پریشان کرد. پس عبرانیان در بلاد و اقطار زمین پراکنده شدند، چنانکه در هیچ جای زمین نیست، چه در مشرق و چه در مغرب و چه در جنوب و چه در شمال، که جماعتی از ایشان در آنجا زیست نکنند» (ابن‌عبری، ۱۳۷۷: ۲۵).

یهود در یمن

یمن در قسمت جنوب‌غربی شبه‌جزیره عربستان (سرزمین مبارک) واقع است و در تمام عربستان نقطه‌ای خرم تر و حاصلخیزتر از آن یافت نمی‌شود (خاتمی بروجردی، بی‌تا: ۶۸). یمن از حاصل‌خیزترین نقاط محسوب می‌شد (لوبون، ۱۳۱۸: ۴۴). در یمن؛ غلات، سبزیجات و درختان میوه‌دار و قهوه کشت می‌شد (دلاندلن، ۱۳۴۵: ۳۵۶/۱). با توجه به اینکه اعراب را به دو قسمت بانه (ناپود شده) و باقیه تقسیم می‌کنند؛ ثمود و عاد و طسم و جدیس از عرب بانه بودند که از بین رفتند. عرب باقیه را به دو قسمت عاربه (اصیل) و مستعربه (عرب) شده تقسیم می‌کنند؛ عرب عاربه مردم یمن که از نژاد قحطان (یقطان: تورات) آمده‌اند و اینان ساکنان

اصلی عربستان بوده‌اند(حتی، ۱۳۴۴: ۴۲/۱). قحطانی‌ها در خاک یمن و زمین‌های مجاور آن سکونت داشته‌اند و نسب آنها به قحطان یا یقطان بن عامر و ارفخشاد و سام منتهی می‌گردد(زیدان، ۱۳۳۶: ۱۰/۱). طبق گفته نسب شناسان؛ ساکنان اصلی و اقوام مقیم ناحیه جنوبی، یمانی‌ها، نخست به دو گروه بزرگ به نام کهلان و حمیر تقسیم می‌شوند(خاتمی بروجردی، بی‌تا: ۱۲۵). عرب‌های جنوب بیشتر شهرنشین و در یمن و حضرموت و امتدادا سواحل مجاور آن اقامت دارند. جنوبیان به یک زبان سامی قدیم سبئی یا حمیری که با زبان حبشی افریقایی پیوستگی نزدیک دارد، سخن می‌گفته‌اند(حتی، ۱۳۴۴: ۴۱). سکنه آن جمعی تجارت-پیشه و برخی دیگر به‌وسیله کشاورزی اوقات به‌سر می‌برند(لوبون، ۱۳۱۸: ۵۲). از جمله عواملی که مایه پیشرفت این سرزمین بود؛ حاصلخیزی، نزدیکی دریا و محل ممتاز آن بر سر راه هند بود دارای ادویه معطر و مواد خوشبو برای دربارها و معابد و مروراید گرانقیمت از خلیج فارس بود. ادویه و منسوجات و شمشیر هندی و حریر چینی و برده و بوزینه و عاج و طلا و پر شتر مرغ که از حبشه می‌آمد از این سرزمین به بازارهای اروپا می‌رسید(حتی، ۱۳۴۴: ۶۴/۱-۶۳). در این سرزمین تجارت بیشتر مربوط به اشیاء تجملی بود از قبیل؛ عاج، ادویه خوشبو، اقسام عطریات، جواهرات، براده طلا، برده و امثال آن. صنعت و تجارت یمن که یکی از ایالات عربستان بود به عینه همان ترتیبی است که در زمان قدیم معمول بوده و آن عبارت است از: زیورآلات، خرما، اسب، سنا، کندر، مرمکی و غیره که از خود مملکت پیدا می‌شوند. یمن از قدیم با مصر و هند و ایران دارای روابط تجارتی بوده است(لوبون، ۱۳۱۸: ۴۱ و ۵۲ و ۱۰۸). نخستین دولت‌هایی که آثار آن را در تاریخ قدیم عربستان جنوبی می‌توان دید؛ دولت‌های سبأ و معین می‌باشند که در طی مدت مدیدی از تاریخ خود با هم معاصر و مقارن بوده‌اند. دولت معین از آغاز هزاره ی اول تا قرن هشتم پیش از میلاد دوام داشته و نام ۲۷ پادشاه از کتیبه‌های آنها معلوم شده و پایتخت آن شهر قرناو_قرنه بوده است. دولت معینان در ناحیه جوف یمن پدید آمد و در وقتی که به حد اعلائی خود رسیده بود، قسمت اعظم عربستان جنوبی را شامل می‌شد(حتی، ۱۳۴۴: ۶۸/۱-۶۷؛ فضایی، ۱۳۴۸: ۱۸۶). دولت معین از حدود سال ۷۰۰ ق.م تا قرن سوم پیش از میلاد مسیح باقی بود. دولت قنبان در جنوب دولت معین و جنوب غربی یمن کنونی قرار داشته و معاصر دولت معین و در آغاز مطیع یا متحد آن بوده است و از آغاز هزاره اول پیش از میلاد تأسیس شده و در سال ۱۱۵ پیش از میلاد به‌دست دولت سبأ و حمیر منقرض شده بود و پایتخت آن شهر تمنع بوده است. شاهان سبأ در دوران قدرت خود بر سراسر جنوب عربستان تسلط یافتند و حکومت همسایه خود یعنی معینان را تابع خویش ساختند. دولت سبأ از سال ۷۵۰ ق.م تا سال ۱۱۵ م ادامه داشته است(حتی، ۱۳۴۴: ۶۸/۱؛ فضایی، ۱۳۴۸: ۱۸۷-۱۸۶). درواقع ادیان توحیدی توسط عوامل خارجی به شبه‌جزیره عربستان آورده شدند؛ یهودیان و مسیحیان که در این منطقه سکنی گزیده بودند، مبلغان و بازرگانانی که به این منطقه سفر می‌کردند و تلاش‌های امپراتوری بیزانس و حبشه نیز در این امر مؤثر بود(لاپیدوس، ۱۳۸۱: ۵۰). در عربستان ابتدا یهودی‌گری پدید آمد سپس مسیحیت(قره‌چانلو، ۱۳۸۰: ۱۲). این ادیان در یمن جسته و گریخته وجود داشتند و دین‌هایی رسمی نبودند(حسنی، ۱۳۸۱: ۴۹). ناگفته نماند بعدها تعالیم حضرت محمد (ص) در شبه جزیره عربستان ایمان به خدای یگانه و همان خدایی بود که یهودیت و مسیحیت راستین می‌پرستیدند(کوریک، ۱۳۸۰: ۱۱۹؛ لوکاس، ۱۳۷۲: ۱۱۵/۱).

بررسی زندگی ذونواس

ذونواس یکی از پادشاهان یمن بود که از حمیریان بوده که پس از ربیع بن نصر لخمی به سلطنت رسید که آن زمان قباد ساسانی پادشاه ایران بود. گویا ذونواس در یمن یک کوه که از آن آتش زبانه می‌کشید می‌پرستید که یهودیان با خواندن تورات باعث خاموش شدن آن آتش شدند و ذونواس با این اقدامشان به آیین یهود درآمد و مردم یمن را به این دین فراخواند و هر کس را که نپذیرفت به‌قتل رساند(دینوری، ۱۳۸۳: ۸۹). ابن کلبی در این خصوص چنین نوشته «وقتی که یکی از شاهان حمیری از سفر عراق به یمن باز می‌گشته، دو نفر از اخبار و کاهنان یهود به همراه او به یمن آمدند؛ آن دو کاهن یهودی وقتی به یمن رسیدند او را وادار کردند که دستور دهد بیت رثام را ویران کنند. او به آن دو نفر اجازه و دستور داد که آن خانه را خراب کردند و پس از آن شاه حمیر و مردم یمن به دین یهود در آمدند»(ابن کلبی، ۱۳۴۸: ۵۴). ابن کلبی در جایی دیگر می‌گوید: «حمیری‌ها در روزگار تبع ۱۲ از بت‌پرستی دست کشیده و به دین یهود گراییدند»(ابن کلبی، ۱۳۴۸: ۵۳). زمانی که ذونواس پیرو دین یهود شد نام یوسف را برای خود برگزید(طبری، ۱۳۷۵: ۶۶۸/۲). وی مدت بیست سال پادشاهی نمود و سلک امت حضرت موسی (ع) انتظام داشت و همه اهل یمن به دستور او آیین یهود را پذیرفتند(خواندمیر، ۱۳۸۰: ۴۷۴/۱). تا اینکه حادثه اخدود پیش آمد که مسیحیان بسیاری توسط ذونواس به‌قتل رسیدند و خبر به امپراتور روم شرقی رسید و او هم برای پادشاه حبشه نامه نوشت و پادشاه حبشه سپاهی به‌فرماندهی ارباط

فرستاد و او ذونواس را شکست داده و وارد صنعا شد (دینوری، ۱۳۸۳: ۹۰؛ طبری، ۱۳۷۵: ۶۶۸/۲). از اواسط قرن چهارم میلادی (ظاهراً در حدود ۳۵۴-۳۵۵ و به قولی میان سال‌های ۳۴۱ و ۳۴۶) نصرانیت در یمن رواج یافت. بر حسب روایات این کار را تئوفیلوس، معروف به هندی، در زمان امپراتور روم کنستانتین (۳۶۱-۳۷۷ م)، انجام داد. از آن پس در ظفار و عدن به اجازه پادشاه حمیر کلیساهایی بنا کردند که ظاهراً استیلای حبشه در همان اوان به گسترش این دین کمک کرد. در عهد آناستاسیوس، امپراتور روم (۴۹۱-۵۱۸ م)، مسیحیت در میان حمیری‌ها رواج بیشتری یافت و امپراتوری روم با ملوک حمیر روابطی منظم برقرار کرد. در اوایل قرن ششم میلادی (شاید در حدود ۵۱۵ م) زرع یا پنیهاس معروف به ذونواس (یوسف)، که بر ضد حکمران یمنی لخیعه ینوف ذوشناتر ... خروج کرد، حمیری‌ها را مغلوب ساخت و خود پادشاه یمن شد و دین یهود را پذیرفت. ذونواس به آزار و اذیت مسیحیان پرداخت. اختلاف پیروان دو دین یکتاپرستی، در عربستان جنوبی سرانجام به دشمنی گرایید و باعث کشتار مسیحیان نجران در سال ۵۲۳ م شد. بعد از کشتار مسیحیان در نجران، آوگوست، قیصر روم، به سرداری آلیوس گالوس به عربستان (قره‌چانلو، ۱۳۸۰: ۲۱۶/۱) لشکر کشید و نجران و نشق و کمیته را فتح کرد و تا مأرب، پایتخت سبأ و جنوب شرقی آن هم پیش رفت. سپاه روم مدتی مأرب را محاصره کرد، ولی پس از شش روز به دلیل بی‌آبی بدون کامیابی عربستان را رها کرد و به مصر بازگشت. رومیان ناکامی در لشکرکشی دو ساله را به یمن بیشتر نتیجه خیانت نبطیان در راهنمایی می‌دانند؛ ولی خرابیهایی که این لشکرکشی در خاک سبأ ایجاد کرد در تنزل رونق آن مملکت و شاید ضعف آن دولت در یمن بی‌تأثیر نبوده است. ایجاد راه دریایی در بحر قلزم موجب شد تا روم با حبشه افریقا (دولت اکسوم) ارتباط برقرار کند. این ارتباط حبشه را که دشمن دیرینه یمن بود، بر ضد دول عربستان جنوبی تقویت کرد. بعدها که دعوات رومی نصرانیت را در حبشه گسترش دادند، در حبشه مسیحی تحولی ایجاد شد. حبشی‌ها دو بار در سال‌های ۵۲۳ و ۵۲۵ به یمن حمله کردند. حمله دوم حبشه در سال ۵۲۵، که در زمان پادشاهی کالب الاصبحه بود، به سرداری آریاط و ابرهه (ابراهیم)، که تابع آریاط بود، انجام گرفت. در اواخر بهار یا اوایل تابستان (سال ۵۲۵ ق.م) این دو سردار یمن را گرفتند. آریاط به صنعاء وارد شد و ابرهه در جند در مشرق شهر تعز سکنای گرفت. چندی بعد ابرهه بر آریاط شورید و او را کشت. در حدود سال‌های ۵۳۳-۵۳۴ میلادی ابرهه کار یمن را مستقیماً خود به دست گرفت. او در صنعاء کلیسایی به نام قلیس (یونانی کلیسا) بنا کرد و خواست آن را مرکز حج اعراب قرار دهد، ولی کامیاب نشد. در جنگ‌های ایران و روم که در سنه ۵۴۰ مسیحی شروع شد، دولت روم در تلاش بود تا ابرهه را بر ضد ایران برانگیزد. عاقبت به تحریک روم ابرهه به ایران لشکرکشی کرد. به عقیده برخی، سپاه ابرهه همان اصحاب فیل است که قصد خرابی کعبه را داشته‌اند. لشکرکشی مذکور مدتی قبل از ولادت حضرت رسول (ص) بوده است نه مقارن با ولادت آن حضرت که برخی از مورخین مسلمان آن را عام الفیل دانسته‌اند. محمد بن سائب کلبی که بغوی از او در تفسیر سوره فیل نقل کرده، حمله ابرهه را به مکه ۲۳ سال قبل از ولادت (قره‌چانلو، ۱۳۸۰: ۲۱۷/۱) پیامبر (ص) دانسته است. قهرمان نهضت عربان برای رهایی یمن از تسلط حبشیان، چنانکه روایات می‌گویند، سیف بن ذی یزن است که از نژاد شاهان قدیم حمیر بود. کوشش موفقیت‌آمیز سیف در داستانهای منثور عرب مقامی معتبر دارد. سیف که به کمک ایرانیان بر یمن چیره شده بود اداره امور یمن را به روش مختلط (ایران و یمن) انجام می‌داد. او اسما فرمانروا شد و در قصر غمدان که به دوران حبشیان ساخته شده بود، اقامت گزید؛ ولی چندی بعد به دست مخالفان خود کشته شد و ایرانیان تا فتح یمن به دست مسلمانان یمن را اداره می‌کردند (قره‌چانلو، ۱۳۸۰: ۲۱۸/۱).

ابرهه (abraha) پادشاه مسیحی و حبشی الاصل عربستان جنوبی در اواسط قرن ششم ب. م. وی سردار قشون دولت اکسوم در جنگ با ذونواس بود، و پس از سمیع (امیر یمن و سرکرده یمنیهای ضد ذونواس) مستقلاً کار یمن را بدست گرفت (۵۳۳ یا ۵۳۴ م). در جنگ‌های ایران و روم در زمان انوشیروان که در سال ۵۴۰ م شروع شد، دولت روم سعی کرد او را بر ضد ایران بشوراند، ولی ابرهه بیطرف ماند. عاقبت به تحریک رومیان بر ضد ایران لشکرکشی کرد، اما از نیمه راه بازگشت (به قولی به علت طاعون سال ۵۴۲ م یا صلح ایران و روم در ۵۴۶ م). بعضی این لشکرکشی را با روایات اسلامی حمله ابرهه با فیل به مکه، که گویند در سال تولد حضرت رسول واقع شد. تطبیق کرده‌اند. پس از ابرهه پسرش یکسوم (yaksom) و بعد برادر وی مسروق (Masrug) بن ابرهه در یمن حکومت یافتند، و بر طبق روایات عرب، اولی ۱۹ سال و دومی ۱۲ سال فرمانروایی کردند (حمیدی، ۱۳۸۱، حواشی: ۳۱۲). بنابراین روایات، ساسانیان از همان آغاز کار با یمن در ارتباط بوده‌اند و شاید به همین جهت هم باشد که در تاریخ یمن

تعدادی از وقایع و دوران سلطنت بعضی از فرمانروایان آنجا در چارچوب تاریخ ایران و در رابطه با سلطنت بعضی از پادشاهان ساسانی ذکر شده که از آن جمله این موارد را می‌توان نام برد: فرمانروائی ذوالاعواد در یمن در زمان پادشاهی شاپور پسر اردشیر (شاپور اول) بوده است. جانشینان ذوالاعواد که چهار تن بوده‌اند با خواهرشان بضعه نام در زمان پادشاهی هرمز پسر شاپور معروف به ذوالاکتاف در یمن فرمان می‌راندند. ابرهه بن الصباح در زمان پادشاهی شاپور پسر هرمز معروف به ذوالاکتاف بوده. صهبان بن محروث هم زمان با بهرام گور و یزدگرد پسر بهرام گور فرمانروائی یمن را داشته و داستان ذونواس که دوشناتر فرمانروای یمن را کشت و خود به جای او نشست در زمان فیروز پسر یزدگرد اتفاق افتاده و دنباله این داستان که پس از بیست سال سلطنت ذونواس و هشت سال سلطنت زوجدن حبشی‌ها به یمن حمله کردند و هردو را از میان برداشته و خود بر یمن مستولی شدند به دوره‌های قباد و خسرو انوشیروان می‌کشد تا لشگرکشی ایرانیان به یمن و بیرون راندن حبشیها از یمن که در زمان خسرو انوشیروان اتفاق افتاد (ملایری، ۱۳۷۹: ۱۰۹/۳). مشهورترین تابعه دولت حمیری ظفار شخصی است بنام ذونواس که با پادشاه بزرگ ساسانی ایران یعنی خسرو انوشیروان معاصر بوده و چون این تبع بکیش یهود اظهار تمایل می‌کرده و به تحریک ایشان بر عیسویان یمن سخت می‌گرفته این ملت اخیر بامپراطور روم حامی کل عیسویان مشرق توسل جستند و امپراطور هم به نجاشی یعنی پادشاه حبشه که عیسوی و عامل دولت روم در مدخل اوقیانوس هند بود دستور داد که به دفع ذونواس و رفع آزار یهود از عیسویان یمن اقدام نماید. یمن و اراضی دیگری از عربستان که در حوالی باب‌المنذب و مدخل اوقیانوس هند و بحر احمر واقع شده بودند به‌علت واسطه بودن بین هندوستان و آسیای شرقی از طرفی و مصر و ممالک روم از طرفی دیگر اهمیت تجارتي و موقع جغرافیایی قابل توجهی داشتند بهمین جهت دو دولت ایران و روم که از همه جهت در آسیا رقیب یکدیگر به‌شمار می‌رفتند جدّ مخصوصی برای بسط نفوذ و استیلای خود بر این قسمت داشتند علی‌الخصوص در عهد انوشیروان چه این شاهنشاه بر اثر فتح جزیره سرندیب و توسعه دامنه سیطره خود تا آب‌های حوالی هندوستان راه‌های تجارتي اوقیانوس هند به‌طرف افریقا را هم تحت نفوذ ایران درآورده بود و رومی‌ها که بتحصیل امتعه نفیسه هند و ابریشم چین کمال احتیاج (پیرنیا و اقبال آشتیانی، ۱۳۸۰: ۱۶) را داشتند و راه‌های بری آسیای غربی را دولت ایران بر روی ایشان سدّ کرده بود استمداد عیسویان یمن را برای انجام منظور دیرینه خود یعنی استیلا بر راه‌های هند از طریق باب‌المنذب و عربستان جنوب‌غربی غنیمت شمرده نجاشی حبشه را با لشکریانی جرّار به یمن روانه داشتند. حبشیان که سرداری ایشان با ابرهه نامی بود با چند زنجیر فیل به یمن آمدند و ذونواس را مغلوب و دولت حمیری ظفار را در حدود سال ۵۳۱ میلادی منقرض کردند و یمن از این تاریخ ضمیمه حبشه و به غیرمستقیم در عداد مستعمرات رومی درآمد. ابرهه اول کاری که کرد بنای کلیسای بزرگی بود برای عبادت عیسویان عربستان و خیال داشت که خانه کعبه یعنی زیارتگاه حجاج عرب را منسوخ و عرب را متوجه بسمت کلیسائی که ساخته بود مجبور سازد لیکن اعراب غیرعیسوی زیر این بار نرفتند بلکه نسبت بکلیسای ساخت ابرهه نیز اهانت‌هایی کردند تا آنجا که ابرهه با سیزده زنجیر فیل بقصد هدم خانه کعبه حرکت نمود و در این موقع سدانّت یعنی پرده‌داری و ریاست مذهبی خانه کعبه در دست عبدالملطّب جدّ حضرت رسول بود. در موقع حمله ابرهه به مکه در میان لشکریان او مرض آبله بروز کرد و به روایت مسلمین بر اثر هجوم طیر ابابیل و افگندن سنگ بر ایشان و فرود آمدن سیلی بر روی مهاجمین به نکبتی سخت دچار و اکثر طعمه هلاک و تلف شدند و ابرهه با قلیلی از اتباع خود به صنعای یمن گریخت و در آنجا مرد. بعد از ابرهه پسرش یکسوم و پس از او پسر دیگر ابرهه مسروق در یمن سلطنت یافتند و از ایشان به عرب آزارها و صدمات بسیار رسید. عاقبت یکی از سران عرب قحطانی که سیف بن ذی یزن نام داشت به پناه شاهنشاه ایران انوشیروان آمد و از او برای طرد حبشیان از یمن استعانت جست. انوشیروان در سال ۵۷۱ میلادی یکی از سران سپاهی دیلم خود را به‌نام وهرز با ۴۰۰۰ لشکری به یمن فرستاد. ایشان مسروق را کشتند و حبشیان را از یمن به‌کلی راندند و به این شکل تمام یمن و قسمتی از حجاز و شمال عربستان تحت حمایت و تبعیت ایران درآمد (پیرنیا و اقبال آشتیانی، ۱۳۸۰: ۱۷). سیف بن ذی یزن بدستور انوشیروان پادشاه یمن شد لیکن چون او را کمی بعد غلامانش به‌قتل رساندند از ایران مرزبانی مخصوص برای اداره یمن فرستاده شد و این حال یعنی فرستادن مرزبانان از مداین بعربستان تا ظهور اسلام دوام داشت. سال هجوم حبشه بخانه کعبه که مقارن سنه ۵۷۱ [میلادی] و سال چهل و یکم از سلطنت انوشیروانست در تاریخ عرب عام‌الفیل لقب دارد و این سال همان سالی است که حضرت رسول در آن تولد یافته (پیرنیا و اقبال آشتیانی، ۱۳۸۰: ۱۸).

موارد یهودیت در سقوط ذونواس

در سقوط ذونواس با تمرکز بر یهودی شدن او مواردی وجود دارد که بیشتر عوامل خارجی هستند و به دنبال یک عامل داخلی از جمله کشتار مسیحیان توسط او به وجود آمد که در زیر به آنها اشاره می‌کنیم:

یهودی شدن ذونواس و آزار مسیحیان: به نظر می‌رسد در زمان ذونواس آیین یهود بر قلمر دولت حمیری مسلط شده است زیرا ذونواس برای آزار مسیحیان و وادار کردن آنها به سرزمین نجران رفت: «ذونواس به نجران رفت تا مسیحیان آن سامان را یهودی گرداند» (دینوری، ۱۳۸۳: ۹۰). البته شبانکاره‌ای کسی که برای وادار کردن مسیحیان نجران به پذیرش آیین یهود به آنجا رفت، زرعه بن ربیع می‌داند: «و زرعه را ذونواس گفتندی، زرعه بن ربیع که پادشاهی بود به غایت زیرک با تدبیر، و او یهود بود و ترسایان را بسیار بکشت از برای تعصب دین موسی و چاهی بود در یمن و همه ترسایان را در آن کرد و آتش زد و آن چاه را «اخدود» گفتندی و آن کسان را «اصحاب اخدود» گویند و خدای تعالی در قرآن [آیات ۴ و ۵ سوره بروج] یاد فرموده (شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۲۲۵/۱). با تسلط حبشیان بر یمن مسیحیت به صورت رسمی از طرف نظام حاکم مورد حمایت قرار گرفت «برهه دین ترسایی داشت و در یمن مسجدی ساخت و دین ترسایی را قوت داد» (شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۱/۲۲۶). جرجی زیدان درباره یهودیان در یمن چنین می‌نویسد: «اهل کتاب بیشتر از طایفه حمیر مقیم یمن بودند که دین یهود داشتند و پس از ظهور اسلام گرچه مسلمان شدند و به احکام اسلام عمل می‌کردند ولی افکار و اخباری را که کتبی و شفاهی از یهود گرفته همچنان نگاه می‌داشتند و هرگاه عرب‌ها از آنان چیزی می‌پرسیدند بدون تحقیق از روی مندرجات تلمود و تورات، پاسخ می‌دادند و بدین ترتیب کتب تفسیر از همان منقولات انباشته شد (زیدان، ۱۳۳۶: ۳/۹۶-۹۵).

مسیح بودن سزارهای روم

قوم یهود در سرتاسر تاریخ خود همواره به دلیل اعتقادات دینی_ مذهبی‌شان مورد اذیت و آزار بودند و همواره سپر بلا قرار می‌گرفتند (دان، ۱۳۸۴: ۱۶). این امر در امپراتوری روم بیش از سایر نواحی در طول تاریخ بود. از آنجا که سزار یا همان قیصر روم شرقی مسیحی بود به طور طبیعی رابطه‌ای با یهودیان نداشت و سعی در حمایت مسیحیان می‌نمود و البته رابطه خود یهودیان از همان آغاز با مسیحیان خصمانه بود زیرا از قرون اولیه میلادی به بعد، همواره روایتیون و احبار یهود، منکر مسیحیت حضرت عیسی (ع) بودند. مخالفت بین این دو کیش از آن تاریخ آغاز شد که محل حضرت مسیح (ع) توسط یکی از حواریون خود به نام یهودای اصخریوطی افشا شد و عالی‌ترین شورای یهود (سنت هادرین) وی را به مرگ محکوم کرد و او را به صلیب کشیدند و مرگ شرم‌آوری را برای او رقم زدند که در آن روزگار کیفر بدکارترین آدم‌گشایان تاریخ بود. این مخالفت هنگامی تشدید شد که پولس حواری دین مسیح و بشارت انجیل را از آسیا به اروپا برد و وی ایمان آوردن کسانی را که یهودی نبودند با خوشنودی می‌پذیرفت. با رسمی شدن دین مسیح در زمان کنستانتین (۳۱۳ م) و با اقتدار اسقف‌های کلیسا و در اختیار گرفتن قدرت سیاسی از سوی آنها، یهودیان رسماً به صورت اتباع درجه دوم امپراتوری درآمدند (نوذری، ۱۳۸۲: ۲۹۹؛ لوکاس، ۱۳۷۲: ۱/۲۹۲ و ۲۹۴). از طرفی موعظه‌های حضرت مسیح (ع) با ثروت و ریاکاری و آداب و رسوم یهود در تضاد بود (نهری، ۱۳۸۳: ۱/۱۸۵-۱۸۴). امپراتوران بیزانس یا همان روم شرقی همواره یهودیان را تحت فشار می‌گذاشتند (کوریگ، ۱۳۸۰: ۱/۱۲۴). از طرفی چون امپراتوران روم با پادشاهان ساسانی ایران در رقابت بر سر راه‌های تجاری بود طبیعتاً با نام مسیح در ظاهر و در باطن به دنبال کنترل راه‌های تجاری در منطقه یمن و دریا و تنگه باب‌المندب بود (شاهین و سپهوند، ۱۴۰۱: ۷). البته رومی‌ها با نام دفاع از مسیحیت در پی طرد آیین یهود در مناطقی بودند که قصد داشتند آنجا را تحت نفوذ خود قرار دهند.

مسیح بودن پادشاه حبشه

در حبشه نیز به مانند روم (شرقی) پادشاهی مسیحی سلطنت می‌کرد که با قیصر روم هم‌پیمان بود و به محض ارسال نامه توسط قیصر به یمن لشکر کشی نمود و او نیز اهدافی در سر داشت که بهانه حمایت از مسیحیان نیز به او مشروعیت می‌داد. در سال ۵۲۵ م نجاشی از حبشه موفق می‌شود منطقه یمن را تصرف کند، منطقه‌ای که به واسطه موقعیتش اهمیت ویژه‌ای برای تجارت راه دور با هندوستان داشته است (شیپ‌مان، ۱۳۸۳: ۶۴). شبانکاره‌ای این رویداد را این‌گونه گزارش داده است «ترسایان بعضی پیش ملک روم شدند و از زرعه بنالیدند. ملک روم نامه نبشت به ملک حبشه که برو با ملک یمن حرب کن و ملک حبشه هم بر دین

عیسی بود نام او نجاشی و نجاشی امیری از امرای لشکر خود به یمن فرستاد نام او «ارباط». ارباط بیامد و ملک از یمینان بستد و خود به حکم نجاشی بنشست» (شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۲۲۵/۱). مسیحیان از دست آزارهای دولت حمیری یمن به رومیان که از مسیحیان حمایت می‌کردند، متوسل شدند و آنها حبشه را تحریک به تسخیر یمن و براندازی دولت یهودی حمیری نمودند. زیرا «ایشان [حبش] نصرانیان اند و هم‌رنگ عرب باشند سیاه‌چرده و ایشان با کس نیامیزند» (اصطخری، ۱۳۶۸: ۳۷). سرانجام با حمله حبشیان به یمن این سرزمین از نظر سیاسی و دینی تحت کنترل آنها در آمد زیرا مسیحیان از دست آزارهای دولت حمیری یمن به رومیان که از مسیحیان حمایت می‌کردند، متوسل شدند و آنها حبشه را تحریک به تسخیر یمن و براندازی دولت یهودی حمیری نمودند. زیرا «ایشان [حبش] نصرانیان اند و هم‌رنگ عرب باشند سیاه‌چرده و ایشان با کس نیامیزند» (اصطخری، ۱۳۶۸: ۳۷). با تسلط حبشیان بر یمن، مسیحیت به صورت رسمی از طرف نظام حاکم مورد حمایت قرار گرفت و «ابرهه دین ترسایی داشت و در یمن مسجدی ساخت و دین ترسایی را قوت داد» (شبانکاره‌ای، ۱۳۸۱: ۱/۲۲۶). ابرهه در شهر صنعا که پایتخت یمن بود یک صومعه‌ی بزرگ ساخت که مردم آنجا تا آن زمان چنان کلیسایی مثل آن ندیده بودند. ابرهه دستور داد که در همه یمن اطلاع دهند که مردم باید برای حج و زیارت به کلیسای ساخته شده توسط او بروند (دینوری، ۱۳۸۳: ۹۰-۸۹). طبق روایت ابن کلبی اهانت دو نفر مرد عرب به این کلیسا باعث حمله وی به مکه که کعبه در آن بود، گشت و این کلیسا تا زمان سقوط حبشیان وجود داشت و بعد از آن روی به ویرانی نهاد (ابن کلبی، ۱۳۴۸: ۸۴-۸۳).

نتیجه گیری

در نگاهی به گذشته سقوط ذونواس می‌توان دریافت که در گذر تاریخ، خدا پرستان واقعی، از جمله اصحاب اخدود (مورد اشاره قرآن کریم در سوره بروج) نه فقط ظلم ظالمان و حاکمان ستمگر را نپذیرفته و در مقابله با آنان کوتاه نیامده‌اند، بلکه جان شیرین خود را در طبق اخلاص گذاشته و در مقابله با حاکمان ستمگر حتی راضی به پذیرفتن گودال آتش شده ولی از عقیده خویش دست برنداشته، در حالی که گناهی جز ایمان به خدای عزیز نداشته و به همین جرم در خندق آتش افکنده شده و گروهی نظاره گر سوختن اینان شدند. البته از نگاه قرآن کریم هر امتی که در مقابل حکمای ظالم قد علم نموده اند، بهترین امتی هستند که پدیدار شده‌اند. چون در مقابل حاکمان ستم، مصداق بارز آمران به معروف و ناهی از منکرات شده‌اند. ضمن اینکه همینان از طایفه رستگارانند که نامشان در تاریخ جاودانه شده است. عنایت به اینکه حمیریان یمن، کوهی در آن منطقه را که از آن آتش زبانه می‌کشید می‌پرستیدند، ذونواس پادشاه یمن را بر آن داشت تا بعد از اینکه متوجه شد که خواندن تورات یهودیان باعث خاموش شدن آن آتش می‌شود باعث شد که ذونواس با این اقدامشان به آیین یهود دربیاید و مردم یمن را به این دین فراخواند و هر کس را که دین ذونواس و یهود را نپذیرفت به قتل برساند و البته همین موضوع مزید برعللی است که به تسلط یهودیان در آن منطقه می‌انجامد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسنده اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده است و این موضوع مورد تأیید اوست.

مشارکت نویسندگان

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسنده، این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی

از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه قرآن و حدیث به خاطر حمایت معنوی تشکر و قدردانی می‌شود.

سپاس‌گزاری

از تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش سپاس‌گزاری می‌شود

منابع

قرآن کریم.

- ابن‌عبری، فروریوس (۱۳۷۷). مختصر تاریخ‌الدول. ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: علمی و فرهنگی.
- ابن‌کلبی، هشام (۱۳۴۸). الاصاب. ترجمه و تألیف یوسف فضایی، تهران: زهره.
- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم (۱۳۶۸). مسالک و ممالک. به‌اهتمام ایرج افشار، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ سوم.
- پیرنیا، حسن و عباس اقبال آشتیانی (۱۳۸۰). تاریخ ایران از آغاز تا انقراض سلسله قاجاریه. تهران: خیام، چاپ نهم.
- حتی، فیلیپ (۱۳۴۴). تاریخ عرب. جلد یکم، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تبریز: شفق.
- حسینی، علیاکبر (۱۳۸۱). تاریخ اسلام. تهران: دانشگاه پیام نور.
- حمیدی، جعفر (۱۳۸۱). تاریخ اورشلیم (بیت‌المقدس). تهران: امیرکبیر، چاپ دوم.
- خواندمیر، غیاث‌الدین (۱۳۸۰). تاریخ حبیب‌السیر. جلد یکم، تهران: خیام، چاپ چهارم.
- دان، جان ام (۱۳۸۴). انقلاب روسیه. ترجمه سهیل سمی، تهران: ققنوس.
- دلاندن، ش (۱۳۴۵). تاریخ جهانی؛ پیش از تاریخ تا قرن ۱۶. جلد یکم، ترجمه احمد بهمنش، تهران: دانشگاه تهران.
- دیاکونوف، میخائیلوویچ (۱۳۸۳). تاریخ ایران باستان. ترجمه روحی ارباب، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ چهارم.
- دینوری، ابوحنیفه احمد بن داود (۱۳۹۰). اخبار الطوال. ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: نی، چاپ هشتم.
- شاهین، مهدی و اسماعیل سپهوند (۱۴۰۱). جایگاه عوامل چهارگانه در حمله انوشیروان ساسانی به یمن. فصلنامه تاریخ اندیش، سال ۴، شماره ۱۱، بهار، صص ۷-۲۴.
- شبانکارهای، محمد بن علی (۱۳۸۱). مجمعالانساب. به‌صحیح میرهاشم محدث، تهران: امیرکبیر.
- شبیمن، کلاوس (۱۳۸۳). تاریخ شاهنشاهی ساسانی. ترجمه فرامرز نجد سمیعی، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشگاه زبان و گویش.
- علوی، ابوالعالی (۱۳۴۲). بیان‌الادیان. به‌تصحیح و تدوین و تألیف هاشم رضی، تهران: مؤسسه مطبوعاتی فراهانی.
- فادر، کیم براون (۱۳۸۵). روسیه. ترجمه مهسا خلیلی، تهران: ققنوس.
- قرهچانلو، حسین (۱۳۸۰). جغرافیای تاریخی کشورهای اسلامی. جلد یکم، تهران: سمت.
- کوریک، جیمز. آ (۱۳۸۰). قرون وسطای اولیه. ترجمه مهدی حقیقتخواه، تهران: ققنوس.
- گیرشمن، رومن (۱۳۸۴). ایران؛ از آغاز تا اسلام. ترجمه محمد معین، تهران: علمی و فرهنگی، چاپ شانزدهم.
- لوبون، گوستاو و جرجی زیدان (بیتا). تاریخ تمدن اسلام و عرب. گردآورنده و ترجمه هادی خاتمی بروجردی، تهران: صدر.
- لوکاس، هنری (۱۳۷۲). تاریخ تمدن؛ از کهنترین روزگار تا سده ما. جلد اول، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران: کیهان، چاپ سوم.
- لومبارد، موریس (۱۳۹۰). جغرافیای تاریخی جهان اسلام در چهار قرن نخستین. ترجمه عبدالله ناصری طاهری و سمیه سادات طباطبایی، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
- مجیر شبیانی، نظام‌الدین (۱۳۴۳). تاریخ تمدن. جلد یکم، تهران: دانشگاه تهران.
- ملایری، محمدمهدی (۱۳۷۹). تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی. جلد سوم، تهران: توس.
- میرزایی، صدرالدین (۱۳۴۷). زندگی و تمدن در قرون وسطی. تهران: اقبال.
- نوذری، عزت‌الله (۱۳۸۲). اروپا در قرون وسطی. شیراز: نوید شیراز، چاپ سوم.
- نهری، جواهر لعل (۱۳۸۳). نگاهی به تاریخ جهان. ترجمه محمود تفضلی، تهران: امیرکبیر، چاپ دوازدهم.
- ویر، رابرت (۱۳۸۴). جهان مذهبی. گردآورنده و ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.